

РОЗВИТОК ТА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.1-98.2023.20>

УДК 378.011.3 – 051

Наталія НІКУЛА,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Чернівці, Україна
ORCID ID 0000-0001-7452-6089

ЗДАТНІСТЬ ДО РЕФЛЕКСІЇ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА

У статті здійснено аналіз педагогічних поглядів педагогів-класиків, сучасних науковців та освітньої нормативно-правової бази України, які актуалізують проблему розвитку в педагога здатності до рефлексії. Здійснено міждисциплінарне вивчення досліджуваної проблеми з позиції філософської, психологічної, педагогічної науки та дефінітивний аналіз поняттєво-категорійного поля: «рефлексія», «здатність до рефлексії». З'ясовано, що здатність до рефлексії це проведення, у процесі професійної діяльності, самоаналізу і самооцінювання вчителем власної педагогічної діяльності, вміння визначати шляхи, здатність прогнозувати перспективи саморозвитку і вміння регулювати професійну активність.

З метою виявлення рівня здатності педагогів до рефлексії розроблено діагностичний інструментарій та проведено констатувальне дослідження. Проведене дослідження дозволило надати рекомендації щодо доповнення педагогічної освіти змістом, формами та методами, які забезпечать позитивну динаміку педагогічної рефлексії у процесі професійної діяльності.

У висновках узагальнено значення та роль педагогічної рефлексії у процесі професійної діяльності вчителя та окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: рефлексія, здатність до рефлексії, педагогічна рефлексія, самоаналіз, професійний розвиток педагога.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-політичні події в Україні, освітні реформи, що тривають, ставлять до рівня професійної діяльності

педагога ряд нових вимог. Важливим залишається розкриття потенціалу кожного педагога, його самовизначення, здатності до рефлексії та, на її основі, здатності до саморозвитку. Зростає потреба у розвитку та вдосконаленні різних якостей високопрофесійних і конкурентоспроможних педагогів, здатних творчо, ефективно та активно працювати в умовах модернізації сучасної системи освіти. Сучасній освітній системі потрібні педагоги, які здатні своєчасно і гнучко реагувати на зміни у своїй професійній діяльності, які мають розвинену самосвідомість, глибоке розуміння себе, які постійно прагнуть до професійного та особистісного самовдосконалення, що вимагає розвитку здатності до рефлексії. У довідкових джерелах рефлексія розглядається як інструмент аналізу, самопізнання своєї свідомості та діяльності, усвідомлення того, як сприймають вашу особистість і діяльність інші, також вона є основою для постійного саморозвитку та професійного самовдосконалення педагога. Саме тому питання розвитку здатності до рефлексії є актуальною проблемою сьогодення та умовою професійного й особистісного розвитку кожного педагога, фактором його самовдосконалення та самореалізації.

Актуальність порушеної проблеми підсилюється й тим, що здатність до рефлексії є складовою рефлексивної компетентності педагога, що виступає однією із трудових функцій вчителя, які окреслені в професійному стандарті вчителя початкових класів [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерельної бази дав змогу зрозуміти, що питання професійного розвитку та вдосконалення педагога, питання його самопізнання розкриваються у педагогічних доробках як педагогів-класиків, так і сучасних науковців. Зокрема проблема професійного розвитку та самопізнання вчителя розкрито відомими педагогами-класиками: А. Дістервегом, Я. Коменським, В. Сухомлинським, К. Ушинським та ін. Проблему професійного саморозвитку та вдосконалення педагога досліджено В. Андрущенко, О. Дубасенюк, А. Кузьмінським,

Н. Ничкало, Г. Соцькою, С. Сисоєвою, О. Савченко, Л. Хомич та ін. Дфініція «рефлексія» як показник професійної самосвідомості педагога, який спрямовується на самопізнання і саморозвиток описали М. Боришевський, В. Семиченко, Г. Косток, Н. Кузьміною, В. Крутецький та ін. Окремі засади розвитку здатності до педагогічної рефлексії, як важливого структурного компонента його професіоналізму чи педагогічної культури описано Г. Дегтяр, Т. Палько, О. Цюняк, Т. Федірчик, Т. Яблонською та ін.

Зважаючи на значну кількість наукових праць, які висвітлюють проблему професійного розвитку та вдосконалення педагога, вважаємо, що його здатність до рефлексії є важливим фактором, який забезпечує ефективність цього процесу.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі та експериментальній перевірці здатності педагога до рефлексії як основи його професійного розвитку, з'ясуванні сутності дефініції «рефлексія», «педагогічна рефлексія», визначенні їх структурних складових та ролі для вдосконалення професійної діяльності педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще відомим філософом античності Сократом сказано: «Пізнай самого себе і ти пізнаєш весь світ» [13]. Філософ розглядав самопізнання людиною себе, як складний процес, спрямований на пошук власних цілей у житті та, власне себе в житті. Шлях до цього пізнання починається з аналізу своєї поведінки та вчинків та спостереження за собою, самоспостереження. Тільки пізнавши себе, ми можемо пізнати світ та інших, і тільки тоді ми можемо допомогти іншим пізнати цей світ, що безпосередньо відноситься до педагога та його професії. Адже, тільки пізнавши себе і свою діяльність, вчитель може пізнати своїх учнів, пізнати світ, навчити їх і повести у світ знань і науки.

Засновник педагогіки Я. Коменський описує вимоги до особистості й діяльності педагога, наголошуючи на його високій обізнаності, вмінні аналізувати свою діяльність, необхідності навчатися впродовж життя та

прагненні до саморозвитку та самовдосконалення. Я. Коменський не згадує саме поняття «рефлексія», однак описує потребу вчителя у самопізнанні в усвідомленні та аналізі застосованих ним педагогічних дій та прийомів по відношенню до учнів, розкриває потребу в постійному саморозвитку та здатності до самоаналізу [17].

Важливого значення рефлексії педагога надає Й. Песталоцці, який розкриває її як вміння аналізувати свою професійно-педагогічну діяльність, здатність педагога до пізнання учня, його потреб та можливостей, що власне й сприяє вдосконаленню педагогічної діяльності та професіоналізму вчителя.

Педагогічні доробки А. Дістервега пронизані ідеєю щодо досконалого володіння змістом навчального матеріалу, знання прийомів, методів та форм професійної діяльності педагога, які він повинен щоразу оновлювати засобом самоосвітньої діяльності, що не можливе без пізнання та аналізу цієї діяльності. Педагог порушує проблему самоосвіти, вивчення та самоаналізу методів, прийомів, засобів, які застосовує педагог під час професійної діяльності.

Досліджуючи професійну діяльність педагога, Ф. Ніцше зазначає, що вчитель повинен володіти вміннями здійснювати самопізнання та на його основі прагнути до саморозвитку.

В педагогічних ідеях К. Ушинського акцентується увага на потребі в самопізнання, самоаналізі професійної діяльності педагога, що розкривається через його здатність до рефлексії та постійному прагненні до саморозвитку та самовдосконалення [4].

Питання рефлексії, самопізнання педагога порушуються і в педагогічних поглядах В. Сухомлинського, який значну увагу приділяв освіченості вчителя, яку треба системно поновлювати. Важливу роль педагог відводить самій постаті вчителя, його особистості, який завжди повинен бути зразком для учнів, а запорукою цьому є вміння здійснювати рефлексію, самопізнання і вдосконалюватись на їх основі [15].

Вивчаючи професійне вдосконалення вчителя, у сучасній педагогічній науці цей процес розкрито як дискретний, саме, коли педагог вміє переосмислити свій досвід, співвідносити його із тим, який висвітлюється у педагогічній теорії та зразковому досвіді кращих педагогів, керуючись новими завданнями, які поставило суспільство та які відображаються у нормативно-правовій базі.

Досліджуючи проблему здатності до рефлексії вважаємо за необхідне проаналізувати освітню нормативно-правову базу України.

Так, у *Законі України «Про освіту»* зазначається, що вчитель повинен системного підвищувати власний професійний рівень, педагогічну майстерність та професійну культуру, що повинно здійснюватися на засадах аналізу, самопізнання та здатності до рефлексії [6].

Законом України «Про повну загальну середню освіту», зазначається, що: «вчитель – це особа з високими культурними та моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах середньої освіти» [7, с. 11]. Відповідного до вищезазначеного розуміємо, що для забезпечення власного професійного розвитку, високих результатів професійно-педагогічної діяльності можна шляхом здійснення аналізу та самопізнання діяльності педагога, його здатності до рефлексії та самоаналізу.

У *Концепції «Нова українська школа»* зазначається, що, відповідно до принципу дитиноцентризму, організація освітнього процесу та діяльність вчителя повинні бути спрямовані на інтереси та потреби учнів. Виходячи з цього актуалізується проблема здійснення професійної діяльності педагога на засадах вміння розуміти потреби учнів, розуміти їх бажання, інтереси, вміти об'єктивно оцінювати, аналізувати його навчальну діяльність та власну, викладацьку, що потребує сформованості у педагога здатності до

рефлексії [12].

Також, в Концепції нової української школи зазначено наступне: «учитель повинен не просто провести урок – 45 хвилин, а реалізувати його разом з учнями», виходячи з цього розуміємо, що вчитель повинен вміти дібрати доступні методи навчання, новітні технології навчання школярів тощо. Це вимагає вивчення педагогом власної професійної діяльності та діяльності учнів на уроці, усвідомлення потреб, чітке розуміння психологічних особливостей школярів, з якими працює вчитель, саме це є основою рефлексії [12, с. 15].

Важливо зазначити й те, що однією із 10 ключових компетентностей які лежать в основі побудови Концепції нової української школи є: «Уміння вчитися впродовж життя, тобто здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя» [12, с. 11]. Із зазначеного розуміємо, що вміння оцінювати результати власної діяльності, вміння обрати траєкторію саморозвитку є важливими показниками здатності педагога до рефлексії, що в кінцевому результаті забезпечує професійний розвиток фахівця.

Враховуючи вищезазначене бачимо, що проблема здатності до рефлексії є актуальною, бере свої витoki з давніх джерел педагогічних ідей педагогів-класиків, досліджується у сучасних наукових пошуках і лежить в основі нормативно-правової бази освіти України.

Відповідно до логіки наукових розвідок важливо здійснити дефінітивний аналіз поняттєво-категорійного поля досліджуваного явища, зокрема: «рефлексія», «здатність до рефлексії».

У процесі дефінітивного аналізу терміну «рефлексія» стало зрозумілим

те, що він застосовується в контексті різних наук: філософії, психології, фізіології, педагогіки, що зумовило появу різноманітних визначень та трактувань цього поняття. Саме тому, перед нами постало завдання здійснити міждисциплінарний аналіз.

Тлумачний словник поняття «*рефлексія*» (у перекладі з лат. *reflexio* - відображення) трактує його як: «форму діяльності цивілізованої, суспільно розвиненої людини, яка спрямована на усвідомлення та осмислення своїх дій та законів. У широкому значенні це поняття розуміють як розмірковування, самовладання, осмислення, усвідомлення, самоаналіз власної діяльності в системі взаємовідносин зі світом, у якому живе особистість» [16, с. 518].

З точки зору *філософської науки* поняття «рефлексія» з його появою у науковий обіг означало процес міркування людини про те, що відбувається та відтворюється в його свідомості. З цієї позиції рефлексія розглядалась не тільки як пізнання чи усвідомлення суб'єктом самого себе, але і з'ясування того, як інші особистості розуміють і сприймають, так званого, «рефлексуючого», як реагують на його індивідуальні особливості, емоції та когнітивні здібності [13].

Феномен «рефлексія» у *психологічній науці* вивчається як пізнання особистості свого внутрішнього «Я», самопізнання внутрішнього світу та протікання психічних процесів. Рефлексія тут виступає як: «процес дзеркального взаємовідображення суб'єктами одним одного» [14].

У педагогічній науці поняття «*рефлексія*» тлумачиться як: «роздуми про себе, самоспостереження, бажання усвідомити та зрозуміти свої почуття та вчинки» [2, с. 247]. Під педагогічною рефлексією розглядається процес самопізнання педагогом себе як фахівця, свого внутрішнього світу, аналіз і самоаналіз своїх думок і внутрішніх педагогічних переживань які пов'язані з професійною діяльністю; педагогічну рефлексію можна розглядати як самоусвідомлення педагогом того, як тебе сприймають учні, батьки, колеги, адміністрація тощо [2, с. 248].

Науковець І. Бех рефлексію розглядає як: «спрямування мислення людини на свій внутрішній світ» [1, с. 9]. О. Новіковим досліджуване поняття пояснюється як: «важливий компонент у структурі діяльності, що здійснюється через пізнання і аналіз суб'єктом явищ власної свідомості та власної діяльності» [1]. Автором зазначено, що: «рефлексія відіграє важливу роль у розвитку як окремої особистості, так і колективів, соціальних спільнот, тому що: по-перше, рефлексія зумовлює цілісне формування знань про цілі, зміст, форми, методи і засоби своєї діяльності; по-друге, дозволяє завжди критично поставитися до себе і своєї діяльності; по-третє, перетворює особистість на суб'єкт власної активності» [1].

У наукових дослідженнях С. Литвиненко педагогічна рефлексія пов'язана із вмінням учителя усвідомити й регулювати шляхи здійснення своєї професійно-педагогічної діяльності та досягнення особистістю високих результатів діяльності, що засвідчує достатній рівень розвитку педагогічної рефлексії [9, с. 11].

Аналіз наукових джерел дав можливість виявити поділ рефлексії на такі рівні: 1) педагог оцінює свої внутрішні переживання; 2) педагог намагається пізнати внутрішній світ учнів, цікавиться їхніми потребами, бажаннями, інтересами; 3) педагог розуміє як учні бачать його діяльність, як вони реагують на методи, способи впливу педагога на учнів, тобто він «бачить себе очима учнів»; 4) педагог розуміє якого вчителя хочуть бачити учні і намагається відповідати їх вимогам.

Зі слів С. Литвиненко: «рефлексія вчителя виявляється: у процесі взаємодії вчителя з учнями (прагнення зрозуміти їх інтереси, нахили, здібності, почуття, вчинки); у процесі проєктування діяльності учнів (розробка цілей навчання, шляхів їх досягнення з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів); у процесі самоаналізу й самооцінки вчителем власної діяльності й самого себе як її суб'єкта» [9, с. 14].

У дослідженнях І. Княжевої, В. Семиченко та ін., педагогічна рефлексія розуміється як: «процес самопізнання й самоаналізу власної діяльності, поведінки, особистісного і професійного досвіду» [8].

У науковому доробку І. Княжевої зазначається, що головною формою педагогічної рефлексії є самооцінка або самооцінювання, відповідно результатом є бажання до саморозвитку [8, с. 118]. Поняття «саморозвиток», з точки зору В. Гриньової, розглядаємо як: «процес творчого самовдосконалення, самотворення, саморуху, здатність людини бути суб'єктом власного життя шляхом самоусвідомленості, самоорганізації, самокерованості [3].

Аналіз наукових джерел дав змогу узагальнити поняття «здатність до рефлексії» і розуміти його як: «здатність педагога у процесі здійснення самоаналізу та самооцінювання власної професійно-педагогічної діяльності визначити шляхи, прогнозувати перспективи саморозвитку та регулювати професійно-особистісну активність» [11].

Відповідно до нашого дослідження здатність до рефлексії включає: уміння здійснювати аналіз та самоаналіз професійно-педагогічної діяльності; здатність педагога до самооцінювання та самопізнання; критичне ставлення до своєї діяльності та особистості, вміння визнати недоліки та працювати на їх подолання; готовість педагога до самоосвіти, самовдосконалення та саморозвитку.

З метою перевірки рівня сформованості у педагогів здатності до рефлексії, як основи їх професійного розвитку нами впродовж 2022 року проведено констатувальне дослідження. Респондентами стали 107 учителів початкових класів закладів загальної середньої освіти Чернівецької області, серед яких 48 з педагогічним стажем до 5 років та 59 – зі стажем понад 5 років. Для належного забезпечення його проведення нами розроблено діагностичний

інструментарій до якого ввійшли: критерії, рівні, показники та методики дослідження.

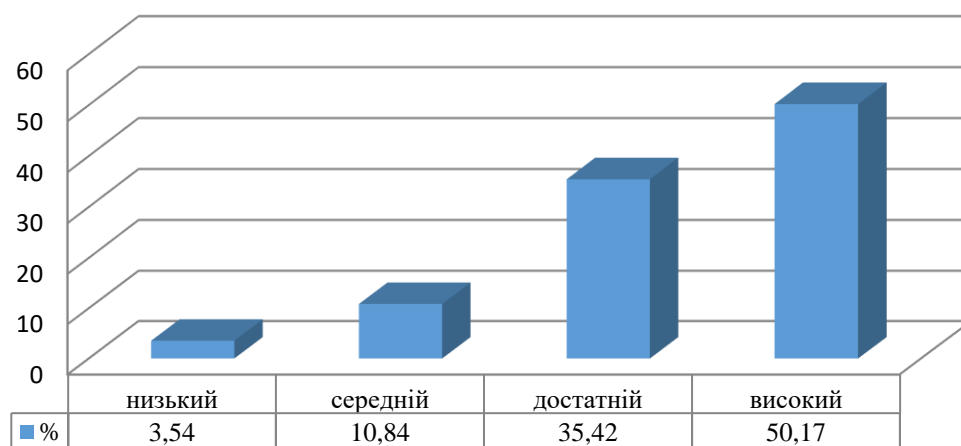
Так, критеріями здатності до рефлексії були: вміння педагогом здійснювати аналіз та самоаналіз власної професійної діяльності; уміння вчителя здійснювати самооцінювання результатів педагогічної діяльності; здатність до самопізнання; готовість вчителя до самоосвіти, саморозвитку. Кожен критерій деталізувався відповідними йому показниками. На основі аналізу наукової літератури нами описано рівні здатності педагога до рефлексії: низький, середній, достатній, високий.

Виходячи із вищезазначених критеріїв та відповідних їм показників здатності педагога до рефлексії підібрано комплекс методик: методика А. Карпова «Діагностика рефлексії вчителя» та анкета В. Маралова «Здатність педагога до саморозвитку», застосування яких допомогло нам встановити рівень рефлексії педагога, його вміння здійснювати самопізнання і самооцінювання та простежити готовність здійснювати самоосвіту з метою саморозвитку.

Учасниками експерименту стали учителі початкових класів, вибіркова сукупність яких становила 107 осіб, серед яких 48 – з педагогічним стажем до 5 років, а 59 педагогів зі стажем роботи вчителя понад 5 років.

Результати проведеного опитування дають можливість стверджувати наступне: здатність до рефлексії у 50,17% респондентів розвинута на високому рівні; 35,42% опитаних проявили достатній рівень; 10,84% педагогів виявили середній рівень здатності до рефлексії та 3,54% учасників продемонстрували низький рівень досліджуваного явища. Вищеописані результати дослідження проілюстровано на рис. 1.

Рівень розвитку здатності до рефлексії

Рис. 1. Рівні розвитку у педагогів здатності до рефлексії

Джерело: розроблено автором.

Аналіз отриманих даних засвідчує що рівень здатності педагогів до рефлексії є здебільшого високим та достатнім, однак результати демонструють нам про наявність педагогів із низьким та середнім рівнем даного явища. Саме тому, вважаємо, що для покращення рівнів здатності педагогів до рефлексії необхідно в систему післядипломної педагогічної освіти, методичну роботу школи, неформальну освіту педагогів наповнити змістом, формами та методами, які сприятимуть розвитку їх рефлексії, здатності аналізувати, здійснювати самопізнання, правильно вибудовувати план самоосвіти і постійно прагнути до саморозвитку. Вважаємо, що доречними для вчителів будуть бесіди про педагогічний аналіз та його роль у професійному зростанні. Позитивним для розвитку рефлексії, на нашу думку, є ведення професійно-методичного портфоліо в якому педагог зможе накопичувати різноманітні цікаві матеріали, кращий педагогічний досвід, зможе відображати власні професійні досягнення, аналізувати їх, простежувати динаміку власного зростання та вибудовувати перспективи саморозвитку. Цікавими також можуть бути застосування різноманітних ігор та вправ для розвитку рефлексії, зокрема: «Зміна фокуса уваги», «Моя

найбільша професійна помилка», «Мій автопортрет учителя», «Лист» та ін., які з учителями можна проводити у контексті організації методичної роботи школи чи організації курсів підвищення кваліфікації.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, здійснивши дефінітивний, сутнісний аналіз поняття «рефлексія» можемо зробити висновок, що здатність педагога до рефлексії є важливим професійним та особистісним утворенням, яке полягає в умінні здійснювати аналіз власної професійно-педагогічної діяльності, здатність до самооцінювання результатів своєї діяльності та на їх основі вміти визначати шляхи професійного розвитку та самовдосконалення.

У процесі здійснення констатувального дослідження ми дійшли висновку, що здебільшого у педагогів здатність до рефлексії у професійній діяльності проявляється на достатньому та високому рівнях. Однак, з метою покращення результатів, вважаємо за необхідне доповнити організацію методичної роботи у школі, післядипломну педагогічну освіту змістом, формами та методами, які забезпечать позитивну динаміку щодо педагогічної рефлексії у процесі професійної діяльності.

Перспективою подальших наукових досліджень є розробка системи розвитку педагогічної рефлексії та експериментальна перевірка її ефективності. Також, у перспективі наших наукових пошуків є вивчення зарубіжного досвіду щодо розвитку в педагогів здатності до рефлексії та формування рекомендацій щодо його впровадження в українську практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех, І. Д. Духовні цінності як надбання особистості. *Рідна школа*. Вип. 1. 2012. С. 29–12.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: Волин. Обереги, 2011. С. 247–248. URL: <http://voloberegi.rv.ua/page/catalogdetails/index.php?ncatalog=1929>
3. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): автореф. дис. д-ра пед. наук /

Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ. 2001. 21 с.

4. Дубасенюк О. А. Андрагогічні принципи навчання дорослих крізь призму соціально-особистісного досвіду та компетентності. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*: зб. наук. праць Ін-ту пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Ніжин. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», вип. 7. 2013 с. 89–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2013_7_9

5. Закон України «Про вищу освіту». 2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

6. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

7. Закон України «Про повну загальну середню освіту». 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

8. Княжева І. А. Теоретико-методологічні засади розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах магістратури. Одеса: ФОП Бондаренко М.О. 2014. 328 с.

9. Литвиненко С. (2013). Формування педагогічної рефлексії у процесі професійної підготовки майбутніх учителів в умовах ступеневої освіти. *Нова педагогічна думка*. 1.2. С. 11–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_1

10. Наказ «Про затвердження професійного стандарту» №2736 від 23.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

11. Нікула Н. В. (2019). Сутність рефлексивно-оцінювального компонента педагогічної діяльності на етапі професійної підготовки. *Технології професійної підготовки фахівців у сучасному освітньому просторі*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 17 травня, 2019 р.), Чернівці, Родовід. С. 89–92.

12. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>

13. Пазенок В. С. *Філософія*. Київ: Академвидав. 2008. 280 с. URL: <https://academia-pc.com.ua/product/131>

14. Палько Т. Психологічні особливості розвитку рефлексії вчителів в умовах післядипломної педагогічної освіти, Київ, 2015. 23 с. URL: https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/apirantam/Avtoreferat/k.26.133.04/avtoreferat_palko.pdf

15. Сухомлинська О. В., Савченко О. Я., Курило В. С., Бех І. Д., В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів. Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2012. 504 с. URL: https://filologukr.ucoz.ru/_ld/1/105_UKR_Suxomlinska.pdf

16. Словник української мови в 11 томах. Том 8. С. 518. URL: <http://sum.in.ua/s/refleksija>

17. Ягупов В. В. (2002). Педагогіка: навч. посіб. для студ. пед. спец. ВНЗ. К.: Либідь. 560 с. URL: https://eduknigi.com/ped_view.php?id=23

Стаття надійшла до редакції 31.03.2023

Natalia NIKULA. Ability to Reflect as the Basis of the Professional Development of a Teacher.

In the article, the author analyzed the pedagogical views of classical teachers, modern scientists and normative documents of Ukrainian education. In which the problem of developing the teacher's ability to reflect is relevant. An interdisciplinary study of the problem was carried out, which is investigated from the standpoint of philosophy, psychology, and pedagogy. An analysis of the concept's "reflection", "ability to reflect" was carried out. It was found that the ability to reflect is the ability to carry out self-analysis and self-evaluation in the process of professional activity, the ability to determine the ways of self-development, the ability to predict prospects and the ability to regulate professional activity.

The structural components of a teacher's reflection are: the teacher's ability to analyze and introspect his own professional activity; the teacher's ability to self-assess the results of pedagogical activity; ability to self-knowledge; readiness of the teacher for self-education, self-development.

In order to identify the level of teachers' ability to reflect, we conducted a survey. For its effective implementation, a diagnostic toolkit was developed, which includes: criteria, indicators, levels (low, average, sufficient and high) and selected methods: "Diagnostics of teacher reflection", "Teacher's ability to self-develop". The participants of the experiment were primary school teachers. The sample consisted of 107 people, including 48 with up to 5 years of teaching experience, and 59 teachers with more than 5 years of teaching experience. The analysis of the obtained data proved that the level of teachers' ability to reflect is high and sufficient. But the results indicate the presence of teachers with a low and average level of this phenomenon. To improve the level of teachers' ability to reflect, the author suggests improving the system of teacher education. To supplement the content, forms, and methods that will contribute to the development of teachers' reflection.

The conclusions summarize that a teacher's ability to reflect is an important professional and personal education. It consists in the ability to analyze one's own professional activity, the ability to self-develop. Prospects for further research are outlined: development of a system for the development of pedagogical reflection and experimental verification of its effectiveness.

Keywords: *reflection, ability to reflect, pedagogical reflection, self-analysis, professional development of a teacher.*

REFERENCES

1. Bekh I. D. (2012). Dukhovni tsinnosti yak nadbannia osobystosti. *Ridna shkola*, 1, 29–12. [in Ukrainian].

2. Honcharenko S. U. (2011). Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk. Rivne: Volyn. Oberehy. <http://voloberegi.rv.ua/page/catalogdetails/index.php?ncatalog=1929> [in Ukrainian].
3. Hrynova V. M. (2001). Formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia (teoretychnyi ta metodychnyi aspekty): avtoref. dys. d-ra ped. nauk). Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinnoi osvity APN Ukrainy, Kyiv. [in Ukrainian].
4. Dubaseniuk O. A., (2013). Andrahohichni pryntsypy navchannia doroslykh kriz pryzmu sotsialno-osobystisnoho dosvidu ta kompetentnosti. V: L.B. Lukianova, red. Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy: zb. nauk. prats In-tu ped. osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. Nizhyn. Luhansk: Vyd-vo "Noulidzh", vyp. 7. s. 89-100. http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2013_7_9. [in Ukrainian].
5. Zakon (2014). Pro vyshchu osvitu. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
6. Zakon (2017). Pro osvitu. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
8. Kniazheva I. A. (2014). Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku metodychnoi kultury maibutnykh vykladachiv pedahohichnykh dystsyplin v umovakh mahistratury. Odesa: FOP Bondarenko M. O. 328 c. [in Ukrainian].
9. Lytvynenko S. (2013). Formuvannia pedahohichnoi refleksii u protsesi profesiinnoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv v umovakh stupenevoi osvity. Nova pedahohichna dumka. 1.2, 11–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_1 [in Ukrainian].
10. Nakaz «Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu» №2736 vid 23.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> [in Ukrainian].
11. Nikula N. V. (2019). Sutnist refleksyvno-otsiniuvalnoho komponenta pedahohichnoi diialnosti na etapi profesiinnoi pidhotovky. Tekhnolohii profesiinnoi pidhotovky fakhivtsiv u suchasnomu osvitnomu prostori : Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Chernivtsi, 17 travnia, 2019 r.), Chernivtsi, Rodovid. S. 89–92. [in Ukrainian].
12. Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly (2016). URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf> [in Ukrainian].
13. Pazenok V. S. (2008). Filosofiia. Kyiv: Akademydav. <https://academia-pc.com.ua/product/131> [in Ukrainian].
14. Palko T. (2015). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku refleksii vchyteliv v umovakh pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity, Kyiv, 23 s. URL:

https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/apirantam/Avtoreferat/k.26.133.04/avtoreferat_palko.pdf [in Ukrainian].

15. Sukhomlynska O. V., Savchenko O. Ya., Kurylo V. S., Bekh I. D. (2012). V. O. Sukhomlynskyi u rozdumakh suchasnykh ukrainskykh pedahohiv. Luhansk: LNU imeni Tarasa Shevchenka. https://filologukr.ucoz.ru/_id/1/105_UKR_Suxomlinska.pd [in Ukrainian].

16. Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomakh. Tom 8. S. 518. <http://sum.in.ua/s/refleksija> [in Ukrainian].

17. Iahupov V. V. (2002). Pedahohika: navch. posib. dlia stud. ped. spets. VNZ. K.: Lybid, 560 s. https://eduknigi.com/ped_view.php?id=23 [in Ukrainian].